

“Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti”

üçcildlik monoqrafiya haqqında qeydlər

(I məqalə)

Azərbaycan Tibb Universitetinin III daxili xəstəliklər kafedrasının dosenti, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Nağdəli Zamanovun “Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti” üçcildlik monoqrafiyası I kurs tələbələrimizin nitq mədəniyyəti fənnindən stolüstü dərslərinə çevrilmişdir. Müəllif 2013-cü ildə çapdan çıxmış I cildə Heydər Əliyev nitqlərindəki giriş və sonluqları, nitqin ekspressivliyini gücləndirən nitq ünsürlərini (səmimiyyət, qətiyyət, nikbinlik, proqnozlar, fəlsəfi fikirlər, poetik duyğular), üslubları (elmi, publisistik, məişət, dini) tədqiqatə cəlb etmişdir. Dosent Zamanov I cildin I fəslini ulu öndərin Azərbaycan dilinin müdafiəsinə həsr etmişdir. Bu fəsildə müəllif yazır: “Azərbaycan dilinin hakim mövqe tutması yolunda Heydər Əliyev qətiyyəti tam ciddiyyəti ilə işə düşür. Qətiyyətlə dolu ifadələr: “hakim dil etməliyik”, “öz ana dilini bilməlidir”, “səlis danışmalıdır”, “bu dili sevməlidir”, “mütləq öyrənməlidirlər”, “birinci növbədə öz ana dilini bilməlidirlər”, “Azərbaycan dilini öyrənin”, “öyrənməsiniz işdən çıxaracağam” – dil məsələlərində sərt bəyanat kimi qulaqlarda səslənir, dilimizə ögey münasibət bəsləyənlərə ciddi xəbərdarlıq edir və bu məsələlərdə Heydər Əliyev xarakteri milyonlara açılır”. “Heydər Əliyevin nitqlərində girişlər və sonluqlar”, “Heydər Əliyevin nitqlərində məntiqi ardıcılıq” fəsiləri ilə böyük natiqin nitq arxitektikasını açıqlaya bilmişdir. Nitqin təsir gücünü artırən, onu yadda qalan edən bir sıra nitq elementləri - fəlsəfilik, səmimiyyət, qətiyyət, nikbinlik, proqnozlar, poetik duyğular - seçmə misallar gətirilməklə monoqrafiyanı əhalinin bütün təbəqələri üçün oxunaqlı edir.

“Heydər Əliyev nitqi ilə izah edir” adlı II fəsildə müəllif çeşidli auditoriyalarda ulu öndərin izahedici, pedaqoji ustalıqla söylədiyi nitqlərini araşdırır: “Heydər Əliyevin çıxış etdiyi auditoriyalar öz zənginliyi ilə seçilən auditoriyalardır. Bu auditoriyaları öz parlaq çıxışları ilə fəth etmək yalnız güclü məntiqə malik təfəkkürdən süzülüb gələn nitqlə mümkün olur. Bütün bunlara nail olmaq geniş ensiklopedik biliklərə söykənməyin nəticəsidir. Müxtəlif peşə sahiblərinin toplaşdığı geniş zallar öz peşələrinə aid olan dəyərli sözləri eşidir, həmin peşələrə xas olan daxili məzmunun incələnməsinin şahidi olur, heyranlıqlarını gizlətmirlər”.

Ziyalı konsepti ilə bağlı böyük natiqin fikirləri aşağıdakı mətnə öz yerini tapır: “Heydər Əliyev ziyalı sözünün mənasını auditoriyalara anladır. “Ziyalı kimdir” sualına cavab axtaranlara kömək edir. “Ziyalının cəmiyyətdə hörməti qalxmalıdır!” qətiyyətini ortaya qoyur. Xalq şairi Məmməd Arazın “Azərbaycan – dünyam mənim” yaradıcılıq gecəsindən sonra ziyalılarla görüşdəki kimi: “Cəmiyyət böyükdür, xalq böyükdür. İndi bizdə yeddi milyon əhali var. Bunlar hamısı bizim cəmiyyətdir. Amma xalqın içərisindən çıxan bu ziyalılar tək-təkdir. Bunlar kütləvi deyil axı! Ziyalı kütləvi ola bilməz. Alimdir, şairdir, bəstəkar, rəssamdır, yazıçıdır, artistdir – bunlar fitri istedadla malik olan nadir adamlardır və öz mədəniyyəti, yaradıcılığı, fəaliyyəti ilə bizim cəmiyyətin mədəni səviyyəsini qaldırırlar. Bu adamları təhqir etmək, onlara hörmət etməmək son illərdə cəmiyyətimizdə olan əcaiblikdir. Biz bunlara son qoymalıyıq. Ziyalının hörməti qalxmalıdır, müəllimin hörməti qalxmalıdır, şairin, yazıçının, alimin hörməti qalxmalıdır. Onlar hörmətli olmalıdırlar həmişə”.

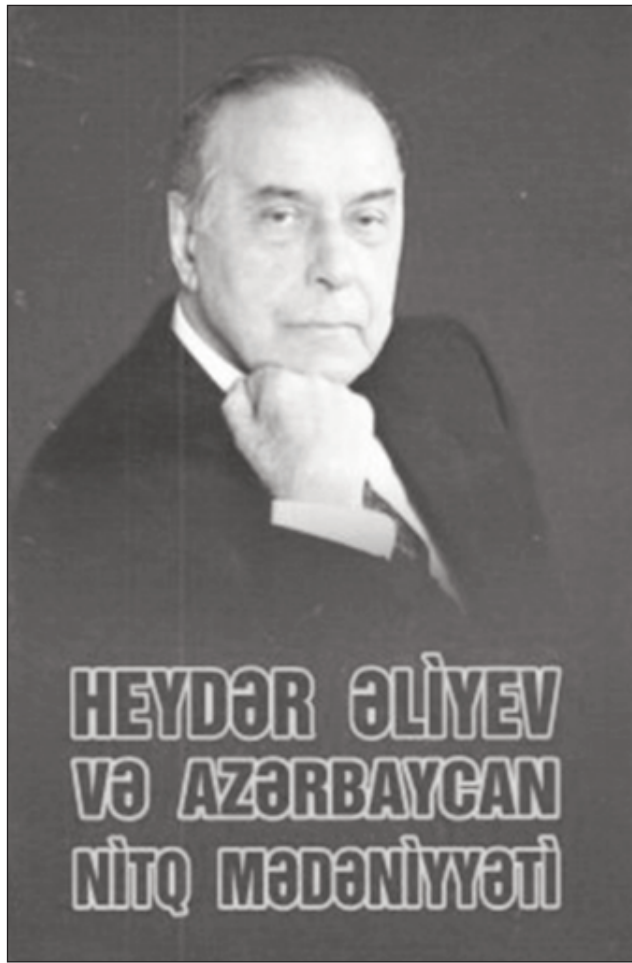
Monoqrafiyanın III fəslində dosent Zamanov gərgin iş apararaq çıxışların yadda qalan olmasını təmin edən giriş və sonluqları ictimai-siyasi dövrlərdən, auditoriyaların növündən, zaman və məkandan və s. asılı olaraq araşdırmağa müvəffəq olmuşdur: “Heydər Əliyev çıxışlarının girişi müraciətlərdən dərhal sonra çıxışın bütöv məzmununu əhatə edərək biləcək lakonik bir-iki cümlə ilə davam etdirilir. Bu cümlələr elmi şura zalında müdafiə edən alimin qarşıya qoyduğu əsas vəzifələri xatırladır. Xalq şairi Səməd Vurğunun 90 illik yubileyinə həsr edilmiş gecədə natiqin:

“Hörmətli xanımlar və cənablar! Əziz dostlar!” müraciətindən sonra – “Böyük şair Səməd Vurğunun 90 illik yubileyi şair, mədəniyyət bayramıdır, Azərbaycan xalqının bayramıdır. Bu bayram münasibətilə mən sizi, bütün Azərbaycan vətən-daşlarını ürəkdən təbrik edirəm” ifadələri gəlir. Həmin nitqdə Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirindən hər kəsin bildiyi bir bəndin dövlət başçısı tərəfindən söylənilməsi auditoriyada xüsusi canlanma yaradır:

“El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimdən!
Anam, doğma Vətənimdən!
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!”

– yüksək əhval-ruhiyyənin fonunda: Yaşasın müstəqil Azərbaycan! Yaşasın Səməd Vurğun yaradıcılığı! Səməd Vurğuna eşq olsun!” sonluğu da canlı alınır”.

Heydər Əliyevin nitqində məntiqi ardıcılıq adlı IV fəsildə tədqiqatçı nitqin məntiqi tərəflərinə toxunmuşdur. Müəllifin bu barədə mülahizələri maraqlıdır: “Heydər Əliyev nitqinə daxil olan xas olan məntiqi ardıcılıq müxtəlif üslublarda və müxtəlif çeşidli auditoriyalarda özünü göstərir. Müəllif akademik A.Axundovdan sitat gətirməklə yazır: “Şifahi nitq prosesində ardıcılıq təmin etmək hər nəticə müyəssər olmur. Bunun üçün təfəkkürdə ardıcıl nitq formalaşdırmaq natiqlik məharətinin mühüm şərtidir”. Məntiqi ardıcılığı bütöv mətnlərlə yanaşı ayrılıqda götürülmüş bir cümlədə də üzə çıxara bilmişdir: “Məntiqi ardıcılıq cümlə daxilində sırf sosial-fəlsəfi məsələlərdə də özünü göstərir, səbəb-

nəticə ardıcılığı önə çıxır: “Ancaq təəssüf hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü bu kitabda geniş şəkildə öz əksini tapmayıb, bu hərbi təcavüz ilə əlaqədar respublikamızda sosial-iqtisadi vəziyyətin ağırlaşması, adamların yaşayışının kəskinləşməsi, insan inkişafına dair problemlərin həllinin çətinləşməsi məsələsi bu kitabda lazımı qədər göstərilməyibdir”. Belə ki, bu cümlədə Ermənistanın təcavüzü respublikamızda sosial-iqtisadi vəziyyətin ağırlaşmasına səbəb olur, bu ağırlaşma adamların yaşayışını kəskinləşdirir və bütün hallarda hamısı insan inkişafına dair problemlərin həllini çətinləşdirir – ardıcılığı işə düşür”.

Monoqrafiyanın V fəslində Nağdəli müəllim Heydər Əliyevin nitqində fəlsəfi fikirləri tədqiqatə cəlb edərək ulu öndəri mütəfəkkir-filosof kimi təqdim edə bilmişdir: “Siyasi natiqliyin banilərindən biri kimi Heydər Əliyevin nitqinin araşdırılması bu gün də aktualdır. Heydər Əliyev nitqinin gücü bir çox nitq elementləri – səmimiyyət, qətiyyət, nikbinlik, poetizm və sair ilə şərtlənir ki, onlardan biri də böyük natiqin nitqindəki fəlsəfi fikirlərdir. Müdrikliyi sevmək kimi qəbul edilən fəlsəfə tarix boyu görkəmli şəxsiyyətlərin sözləri ilə zənginləşib, yüksək səviyyəyə çatıb.

Heydər Əliyevin çıxışlarında hər bir şəxsə, hadisəyə fərdi yanaşma fəlsəfəsinin şahidi olur. “Ümumiyyətlə” yekunlaşdırıcı modal sözlə nitqini qurtaran böyük natiq Azərbaycanın dahi şəxslərini antropomik olaraq sıralamaqla onların təkrar olunmaz şəxslər olduğunu auditoriyaya anladır. Sonda isə iki yerdə “bəli” təsdiq

ədatının köməyi ilə müasir tarix fəlsəfəsini fərdi yanaşma ilə uzlaşdırır.

“Ümumiyyətlə ədəbiyyatımızda, mədəniyyətimizdə çox şəxsiyyətlər olub. Amma elə şəxsiyyətlər olur ki, onlar özünəməxsus bir yer tutur, təkrar olunmazdırlar, onları heç kim əvəz edə bilmir. Məsələn, Süleyman Rəhimov da, Mirzə İbrahimov da, Hüseyn Cavid də, Rəsul Rza da, Səməd Vurğun da, Cəlil Məmmədquluzadə də, Sabir də, Süleyman Rüstəm də belədir. Bu gün bizim dövrümüzdə yaşayanlardan söhbət açsaq Bəxtiyar Vahabzadə də belədir. İkinci bir Bəxtiyar Vahabzadə yoxdur. O başqasına bənzəmir və onu heç kim əvəz edə bilməz. Sabah başqa bir şəxs yaranacaqdır, onun bəlkə də başqa xüsusiyyətləri olacaqdır. Bəli, xalqımız elə bir xalqdır ki, tarixin hər bir mərhələsində böyük, dahi insanlar yetişdirir və biz bununla fəxr etməliyik. Biz kasıb xalq deyilik. Yəni biz intellekt cəhətdən kasıb deyilik. Bəli, xalqımızın zəkası çox zəngindir”.

Heydər Əliyevin nitqində səmimiyyət adlı VI fəslin sonluğunda seçmələr edərək maraqlı bir fəsil ərsəyə gətirməklə səmimiyyətin Heydər Əliyev nitqlərinin nüvəsini təşkil etməsini gündəmə gətirir: “Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarında səmimiyyətin üzə çıxmasına yardım edən aşağıdakı ifadələrə rast gəlmək olar.

“Yaşayışımız çətin, ağırdır” – Yaşayışımız çətin, ağırdır. Bilirəm ki, mədəniyyət xadimləri üçün də ağırdır, çətin. Amma bunların hamısının müqabilində bizim böyük nailiyyətimiz var: Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi. “İqtisadi vəziyyətimiz ağırdır” – İqtisadi vəziyyətimiz ağırdır. Biz keçid dövründə yaşayırıq. Bunlar hamısı iqtisadiyyatda, xalqın rifah halında böyük çətinliklər yaşadıbdır. “bunları etiraf etmək lazımdır” – Bunları etiraf etmək lazımdır, ancaq bunları böyük bir xəta da hesab etmək olmaz. Çünki indiyə qədər Azərbaycanda hüquqi dövlət olmayıb... “mən çox açıq danışan adamam” – Mən çox açıq danışan adamam. Həmişə söz xoş gəlməsə də, mən onu açıq deməliyəm. “mən hər şeyi açıq deyirəm” – Mən hər şeyi açıq deyirəm. Həyatım belədir ki. Mən həmişə hər bir sözü olduğu kimi açıq demişəm. “heç birimiz həqiqəti inkar etməməliyik” – Doğrudur, Milli Məclisin deputatlarının seçilməsi ilə əlaqədar ayrı-ayrı şikayətlər var, beynəlxalq müşahidəçilər tərəfindən nöqsanlar, qüsurlar göstərilə bilər. Bunlar həqiqətdir və heç birimiz həqiqəti inkar etməməliyik. “səhlər də olacaqdır, nöqsanlar da...” – Bizim respublikamız demokratiya dərəcəsi keçir, demokratiya təlimi keçir. Bu ağır və çətin yolda, şübhəsiz ki, səhlər də olacaqdır, nöqsanlar da, qüsurlar da olacaqdır, qanun pozuntuları da olacaqdır. “Sözün düzü” – Sözün düzü, sponsor anlayışı, sponsor rolu bizim üçün, bu sistemə ümumiyyətlə, yenidən qoşulan adamlar üçün o qədər də yaxşı anlaşılıqlı və tanış deyildir. Mən sizinlə çox açıq səmimi danışacağam və sözün düzünü deyirəm.

“Çatışmazlıqlarımız hələ çoxdur” – Çatışmazlıqlarımız hələ çoxdur. Müharibə əlillərinə, torpaqlarımızın müdafiəsində şikəst olmuş adamlara fiziki cəhətdən zədə almış insanlara qaygımız hələ istənilən səviyyədə deyildir [XIII c.s.163] “hər bir övladımıza ürəyimiz istədiyi kimi qayğı göstərmə bilmirik” – Təbiidir ki, respublikamızın həyatının keçid dövründə, ağır dövründə uşaqların hamısına istədiyimiz kimi, bir ata kimi, valideyn kimi bəlkə də hər bir uşağa, hər bir övladımıza ürəyimiz istədiyi kimi qayğı göstərmə bilmirik.

“Gəlin bu gün səmimi olaq” – Gəlin, bu gün səmimi olaq, gəlin, bu gün açıq olaq, heç kəs heç kəsədən çəkinməsin. Kimin nə sözü var desin, hamısını çıxaraq, ataq ortaya, danışaq. “tarixi qaralamaq olmaz” – Bəli, belə əsərlər Sovet hakimiyyəti dövründə yazılıb. Yenə də deyirəm, tarixi qaralamaq olmaz. “gəlin, açıq danışaq” – Ancaq gəlin, açıq danışaq bizim respublikada da belə deyilmi? Bizim respublikada belə hallar var və geniş yayılıb. “müstəqillik xalqa mənsubdur” – Müstəqillik heç kəsə, heç bir təşkilata mənsub deyildir. Müstəqillik xalqa mənsubdur. “qoy heç kəs deməsin ki,” – Bu müstəqillik tarixi prosesdir, onu ictimai-siyasi proseslər əsasında əldə etmişik. Qoy heç kəs deməsin ki, kimsə bir qəhrəman kimi bu müstəqilliyin sərkərdəsidir, yaxud müstəqilliyi əldə edən bir siyasi xadimdir.

(Davamı 7-ci səhifədə)

“Heydər Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti”

üçcildlik monoqrafiya haqqında qeydlər

(Əvvəli 4-cü səhifədə)

“Xalqdan heç kəs inciyə bilməz” – Bilirsinizmi xalqdan heç kəs inciyə bilməz. Ola bilər, ayrı-ayrı adamlardan inciyəsən. “tarixi təhrif etmək olmaz” – O zaman Nərimanov Leninə məktub yazaraq bildirmişdir ki, əvvəllər çar ordusunda, sonra isə müstəqil dövlətin ordusunda xidmət etmiş bu adamlar dəyərli şəxsiyyətlərdir və onlardan istifadə etmək lazımdır. Bütün bunlarla mən öz fikrimi açıq demək istəyirəm.

Tarixi təhrif etmək olmaz “müxalifətə bundan sonra da böyük hörmətlə münasibət göstərəcəyik” – Biz müxalifətə bundan sonra da böyük hörmətlə münasibət göstərəcəyik və əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan cəmiyyətində müxalifət mövqeyində olan partiyalar, siyasi qüvvələr konstruktiv əməkdaşlıq mövqeyindən çıxış edəcəklər”.

Səmimiyyətə yanaşı “Heydər Əliyevin nitqində qətiyyət” adlı VII fəsildə qətiyyət araşdırılmışdır. Müstəqilliklə bağlı verdiyi bəyanatlarda Heydər Əliyevin qətiyyəti aydın şəkildə, sərt çalarlarla, geridönməz xarakterlə auditoriyalara çatdırılır. Müəllif qətiyyəti müxtəlif mövzulu çıxışlarda araşdıraraq fəslin sonunda bu ifadələri qruplaşdırır: “Ölkəmizdə məmür özbaşnalığına, bürokratiyaya qarşı işlədilən qətiyyətli ifadələr:

“Bütün bunlara son qoyulmalıdır” – Bunlar hamısı bürokratiyanın ən yüksək səviyyədə olmasını göstərir. Bütün bunlara son qoyulmalıdır. “Böyük narazılığımı və hiddətimi bildirmək istəyirəm” – Sadəcə həm seysmoloji, həm də Elmlər Akademiyasına böyük narazılığımı və hiddətimi bildirmək istəyirəm. “Belə yaşamaq, belə işləmək olmaz ki!” – Mən dünən axşam Baş Nazir Rəisizadəyə göstəriş verdim ki, Azərbaycanın seysmoloji xidmətinin vəziyyətini araşdırsınlar, lazımi tədbirlər görsünlər. Belə yaşamaq, belə işləmək olmaz ki. “Yox belə olmayacaqdır” – Amma bu o demək deyil ki, biz özlərini belə aparan rəhbər vəzifəli şəxslərə daim güzəştə gedəcək, onların bu cür fəaliyyətinə dözəcəyik. Yox belə olmayacaqdır. “Dəqiq, düz, doğru işləməlidir” – Bütün bunlarla yanaşı hər bir bank işçisi başqa sahələrin işçilərindən dəqiq, düz, doğru işləməlidir. “Əl çəksinlər” – Mən martın 16-da əfv fərmanı vermişdim və elan etmişdim ki, kim bu cinayətkar əməllərindən əl çəkərsə, onları əfv edirəm. Bunu bu gün də deyirəm: Bu hərəkətlərdən əl çəksinlər.

“Yol vermək olmaz” – Ancaq bir şeyə yol vermək olmaz. Dövlətin əmlakı dağıdılmamalıdır, mənim səmimiyyətə yol vermək olmaz, cinayətə, oğurluğa, quldurluğa, talançılığa yol vermək olmaz. “Mübarizəni bir yerdə aparmalıyıq” – Xalq üçün, millət üçün rüşvətxordan daha xain düşmən yoxdur. Amma bu mübarizəni biz bir yerdə aparmalıyıq.

“Heydər Əliyevin nitqində nikbinlik” adlı VIII fəsildə ölkənin ən ağır hallarında nikbinliyini itirməyən dövlət başçısının nitqlərini araşdırma mövzusunə çevirə bilmişdir: “Sadə, səmimi cümlələrlə insanlarda nikbin əhval-ruhiyyə yaratmaq Heydər Əliyevin nitqlərinin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Nikbinliklə dolu, məntiqi ardıcılığa söykənən sadə, anlaşıqlı cümlələr auditoriyanı sehləyir və inandırır: “Mən Azərbaycanın gözəl gələcəyinə inanıram və xalqımızın gələcəkdə firavan yaşayacağına inanıram” deyən böyük nətiqin bu inamını xalq səmimi qəbul edir. Bu yolda “bütün həyatını, bütün biliyini,

zəkasını, varlığını” sərf edən bir öndərə – siyasi liderə inanmamaq olmur. “Ümidvaram ki” modal sözü ilə nitqinə başladığı çıxışların əksəriyyətində Azərbaycanın pozulmuş ərazi bütövlüyü öndə durur. “Ümidvaram ki, biz bu dərddən də qurtaracağıq.

İşğal olunmuş torpaqlar azad ediləcək, yerindən-yuvasından didərgin düşmüş bacı və qardaş-larımız öz evinə, elinə-obasına qayıdacaqlar, yenidən həyat qurulacaq. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin olunacaq, müstəqil Azərbaycan dövləti öz ərazisinin bütün hissələrinin sahibi olacaqdır. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi yaşayacaq, gündən-günə möhkəmlənəcək və görülən tədbirlər, aparılan strateji siyasət, görülən işlər, əziz bacı və qardaşlar, sizin, bütün Azərbaycan vətəndaşlarının rifah halını gündən-günə yaxşılaşdıracaqdır. Mən Azərbaycanın gözəl gələcəyinə inanıram və xalqımızın gələcəkdə firavan yaşayacağına inanıram, mən bunun üçün çalışıram, bütün həyatımı, bütün biliyimi, zəkamı, varlığımı sərf edirəm və bundan sonra da sərf edəcəyəm”.

Siyasi nətiqin, dövlət rəhbərinin nitqlərinin bir gücü də proqnostik fikirlərin çıxışlarda özünə yer almasıdır. Məhz IX fəsildə bu məsələlər ətraflı şəkildə öz əksini tapmışdır: “Heydər Əliyevin proqnostik nitqlərində ən çox işlətdiyi ifadələr: – Mən inanıram ki, vaxt gələcək... – “Mən inanıram ki, vaxt gələcək, Azərbaycan Respublikası yenə də böyük üzümçülük diyarına çevriləcəkdir”. – Mən bu günü düşünürdüm... – “Mən heç vaxt yalnız bu günü düşünərək yaşayıb, işləməmişəm. 70-ci illərdə o illəri görəndə də mən bu günü düşünürdüm”. – Bu gün də gələcəyi düşünürəm – “Demək istəyirəm ki, mən o vaxt da bu günü düşünmüşəm. Bu gün də gələcəyi düşünürəm”. – “Bütün bunlar tədricən həyat səviyyəsinin yaxşılaşma-sına gətirib çıxaracaqdır.

Qəti gələcək zamanda səslənən proqnostik fikirlər daim öyrənilməli, araşdırılmalı, həyatımızın bütün sahələrində öz tətbiqini tapmalıdır”. Monoqrafiyanın X fəslində “Heydər Əliyevin nitqində poetik duyğular” a həsr olunmuşdur.

Poetik duyğular bəzən Azərbaycan şairlərinin şeirləri ilə auditoriyalara ayaq açır. Özbəkistanda səfərdə olan Heydər Əliyev görkəmli Azərbaycan şairi Süleyman Rüstəmin bir parça şeiri ilə Özbəkistan adlı bir türk respublikasının, çoxmilyonlu özbək xalqı auditoriyasının məhəbbətini qazana bilir: “Mən bu qədim torpağa, özbək xalqına, hörmətli dostlar, sizin hamınıza bir daha dərin ehtiramımı bildirirəm. Mən sözümlü görkəmli Azərbaycan şairi Süleyman Rüstəmin özbək qardaşına həsr etdiyi şeirindən bir parça ilə tamamlamaq istəyirəm:

Candan əziz torpağını

Anam kimi, balam kimi sevirəm.

Düşmənlərin qarşısında əyilməyən başımı,

Qardaş kimi qarşınızda əyirəm.

Bu sətirilər Azərbaycan xalqının özbək xalqına bəslədiyi və hər birimizin qəlbində yaşayan məhz həmin dərin hissləri ifadə edir. XI fəsil Heydər Əliyevin nitqində elmi üslubElmi terminologiyalarla auditoriyalara yol açan, məntiqi təfəkkürə söykənən, ümumiləşdirmələrə və nəticələrə gətirib çıxaran elmi üslub Heydər Əliyevin nitqində araşdırılmamışdır. Bu üslub Heydər Əliyevin beynəlxalq konfranslardakı, sessiyalardakı çıxışları əsasında öyrənilmiş, digər üslublarla əlaqəyə diqqət yetirilmişdir. Elmi üslubun tələb etdiyi iri, mürəkkəb cümlələr Heydər Əli-

yev nitqində də özünü bariz şəkildə göstərir. Lakin bu cümlələr sadəcə elmi üslubun tələb etdiyi kimi iri cümlələr yox, sinonimlərlə, təkrarlarla, frazeoloji birləşmələrlə və ədatlarla qüvvətlənən iri cümlələrdir: “Azərbaycan yeni, gənc müstəqil dövlətdir, müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş ölkədir, dünya birliyində öz layiqli yerini tutan, hamı tərəfindən qəbul olunmuş dünya standartları əsasında dünya iqtisadiyyatına sıx bir şəkildə qoşulmağa çalışan ölkədir”.

Təkcə bir cümlə ilə Azərbaycan haqqında müfəssəl məlumat verilir. “Yeni”, “gənc”, eləcə də “dövlət”, “ölkə” sinonimləri, “ölkə” sözünün təkrarlanması cümlənin məna gücünü artırır, auditoriya sadə, anlaşıqlı bir dildə ulu öndərin fikrini qavrayır.

XIII fəsil Heydər Əliyevin nitqində publisistik üslubdan bəhs edir ki, nitqin publisistik üslubundan demək olar ki, hər cür auditoriyada istifadə etmək olar. Bu, ən çox ictimai-siyasi məsələlərə həsr olunmuş nitqlərdə, yığıncaqlarda, yazılarda tətbiq edilir. Bu üslubda digər üslubların əlamətlərindən – terminlərdən, bədii ifadələrdən, dəlil və misallardan və sair istifadə etmək mümkündür.

Publisistik nitq əsasən mühakimələr şəklində qurulur, nətiq dinləyicilərin ağlına müraciət edərək onları bu və ya digər fikrin doğruluğuna çalışır, yeri gəldikcə onların hissəsinə təsir göstərərək başqa fikirlərdən yayındırmağa, öz fikirlərinin arxasınca aparmağa çalışır.

Bu üslubda siyasi, sosial, iqtisadi məsələlər, həyatda baş verən müxtəlif hadisələr, faktlar sadə şəkildə öz ifadəsini tapır. Publisistik üslubda stilistik fiqurlardan da geniş istifadə olunur ki, Heydər Əliyev nitqləri bu fiqurlarla zəngindir. Epifora tipli fiqurlara az yer verildiyi diqqətlə müqayisədə biz bunu böyük nətiqin əksər nitq və çıxışlarında görə bilirik: “Biz Nizamidən, Füzulidən danışarkən onları təkcə şair kimi deyil, böyük filosoflar kimi, dünyaya, dünya mədəniyyətinə, elminə böyük töhfələr vermiş mütəfəkkirlər kimi tanıtmalıyıq. Biz Füzulini təkcə “Leyli və Məcnun” poemasının müəllifi kimi yox, dünya miqyaslı filosof kimi, böyük alim kimi dünyaya tanıtmalıyıq.

Məişət üslublu çıxışlarda Heydər Əliyev dühasının bir çox xarakterləri xalq üçün, millət üçün açılmış olur. Respublika sarayında görkəmli bəstəkar, Azərbaycanın xalq artisti Tofiq Quliyevin 80 illiyinə həsr edilmiş yubiley gecəsindəki çıxış (19 noyabr 1997-ci il) bu qəbildəndir: “Əziz Tofiq! Mən sənin 80 illik yubileyin münasibətilə sənə təbrik məktubu göndərmişəm. Onu da bil ki, mən göndərdiyim və ümumiyyətlə, yazdığım məktubların hamısını əvvəldən axıradək özüm yazıram. Siz də, hamınız da bilirsiniz ki, mənim dediyim sözlərin də hamısı öz beynimdən gələn sözlərdir, heç vaxt əlim-

də kağız olmayıb... Ancaq hesab edirəm, sən bu yubileydə mənim haqqımda o qədər sözlər dedin ki, mən bu-raya gəldim sənə deyəm ki, bu sənin yubileyindir, bu gün sənin gündündür”.

Heydər Əliyevin məişət üslubuna bəzən satirik çalarlar qarışır. Polad məntiqə söykənən yumoristik, satirik çalarlar auditoriyanı güldürməkdən çox düşündürür. Belə nitq uzun illər yadda qalan Sabirsayağı, Cəlilsayağı nitqə çevrilir: “Lakin bilməliyik ki, böhran içindəyik və müharibə şəraitində yaşayırıq, Vətənimizi qorumağıq, bir milyondan artıq qaçqını saxlamağıq. Bunu hamımız bilməliyik. İqtisadçı nəyi isə əsas tutaraq hesabladığı 37 min manatlıq “istehlak səbəbindən” söz saldı. O, buraya 500 adda şey daxil etmişdir. Bu ki, lap padşah yaşayışı olur! Yaxud hər adama gündə 1 kiloqram ağartı məhsulları nəzərdə tutur. Lap yaxşı vaxtlarda belə, burada oturanların hansı bir gündə bu qədər ağartı yeyib?.. Yaxud sən deyirsən ki, hər adam ildə bir dənə yorğan almalıdır. Mənim özüm 30 il bundan əvvəlki yorğanda yatıram. Axı kim ildə bir dənə yorğan alır? Eləcə də balış. Onun da yalnız üzünü dəyişdirirlər. Hətta müstəqil respublikamız gələcəkdə zəngin yaşayanda da belə şeylərin mümkünlüyünə mən inanmıram”.

Bu cildə müəllif eləcə də üslublara ciddi əhəmiyyət verir. Heydər Əliyevin nitqlərinin təküslubluğa sığmadığını, müxtəlif üslubların harmoniyasından ibarət olduğunu göstərə bilmişdir. Dini üslubla bağlı XIV fəsildə müəllif yazır: “Din ocaqlarında, dindarlar qarşısında çıxış və nitqlərə imkan verilmədiyi sovetlər dövründə dini üslubdan danışmaq, təsnifatlarda dini üslubu ayırmaq mümkünsüz idi... Heydər Əliyevin dini üslubdakı çıxışları dövlətçilik elementləri ilə zəngindir. Gənc nəslin dövlətçilik ideyalarını mənimsəməsində, dini inancların dövlətçilik ilə harmoniyasını yaratmaqda bu üslub çox dəyərlidir”. Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin qorunmasına yönələn ideyaları bu gün də ölkə rəhbərliyi tərəfindən qətiyyətlə həyata keçirilir. Elə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” 23 may 2012-ci il tarixli sərəncamı və bu sərəncamın icrası istiqamətində ölkədə aparılan işlər buna parlaq sübutdur. Növbəti məqaləmizdə Nağdəli müəllimin əsas və köməkçi nitq hissələrinin, eləcə də sinonim və frazeologizmlərdən bəhs edən II cild haqqında qısa olsa da dəyərli “Kredo” oxucularına məlumat verəcəyik.

Natəvan HACIYEVA,
Azərbaycan Tibb Universitetinin
Azərbaycan dili kafedrasının müdiri,
professor, filologiya elmləri
doktoru

